

BİBLİYOGRAFYA

Dr. TOKER DERELİ; THE DEVELOPMENT OF TURKISH TRADE UNIONISM, A STUDY OF LEGISLATIVE AND SOCIO-POLITICAL DIMENSIONS; SERMET MATBAASI; İSTANBUL; 1968; 258 SAHİFE

Türkiye'nin çalışma hayatından doğan meselelerini ve endüstri ilişkilerini, daha geniş bir ifadeyle sosyal siyaset problemlerini kavrayan konularda yazılmış kitaplar sayı itibariyle çok mahdut bir seviyede bulunmaktadır. Dr. Dereli'nin «Türkiye'de Sendikaların Gelişmesi» konusundaki eseri bu bakımdan Sosyal Siyaset literatürüne çok kıymetli bir ilâvede bulunmuştur. Eserin özelliklerinden birisini de İngilizce neşredilmesi teşkil etmektedir. Batı ülkelerinde az gelişmiş ülkelerin sosyal ve ekonomik problemlerine olan geniş ilgi bilinen bir vâkıdır. Gerçekten batılı ilim adamları, gelişme halindeki ülkelere ait sayısız neşriyatta bulunmaktadır.

Maamafih gelişen ülkelerin sosyal problemleri konusunda neşredilmiş eserler oldukça azdır. Hususile Türkiye, sosyal meseleleriyle İngilizce neşriyatta çok az ele alınan bir ülkedir. Amerikan Çalışma Bakanlığının «Labor Conditions in Turkey» broşürü dışında¹, I. L. O. Türkiye'nin çalışma sorunları ile ilgili oldukça eski tarihli bir kitap neşretmiş², Türkiye'de bilhassa sendikacılık konusunda tetkikler yapan Sumner M. Rosen, Walter Galenson'un «Labor in Developing Economies» isimli eserinde Türkiye kısmını yazmış³, nihayet Prof. Dr. Orhan Tuna I. L. O. tarafından aylık olarak neşredilen «International Labour Review» da «Trade Unions

1) United States Department of Labor; Labor Conditions in Turkey; Labor Digest; No. 11; November, 1963.

2) International Labour Office; Labour Problems in Turkey; Geneva; 1950.

3) Rosen, Sumner M.; Turkey; Labor in Developing Economies (içinde, ed. Walter Galenson); University of California Press; Los Angeles; 1962.

in Turkey» başlıklı bir makale yayınlamıştır. Bu bakımdan çok yeni mutalarla neşredilen Dr. Dereli'nin kitabı, hususile batı dünyasında Türk Sendikacılığının gelişme problemlerinin bilinmesi ve anlaşılması yönünden fevkalâde önemli bir hizmet görecektir.

Yazar kitabına esas teşkil eden konuyu, 1964 yılında Cornell Üniversitesinde Master tezi olarak takdim etmiş, maamafih hali-hazır kitabı neşretmeden evvel ilk çalışmasındaki mutaları günümüze kadar getirdiği gibi, ayrıca bazı bahisleri de ilk defa kaleme almıştır. Hususile 1964 yılından günümüze kadar olan gelişmeleri kapsayan VII. fasıl tamamen yeni olarak yazılmıştır.

Kitap esas itibarile sekiz fasla ayrılmış bulunmaktadır. I. fasılda giriş mahiyetinde teorik bir çerçeve çizilmiş, II. fasılda sendikacılığın gelişmesini etkileyen faktörler üzerinde durulmuş, III. fasılda ise, 1963 öncesi devredeki uyumsuzlukların halli sistemi ve sendika mevzuatı ele alınmıştır. IV. fasılda sendika mevzuatının ve uyumsuzlukları hal sisteminin etkileri incelenmiştir. Böylece kitabın teorik modelle ilgili birinci fasıl dışında, ikinci, üçüncü ve dördüncü fasılları esas itibarile 1963 öncesi devredeki sendikacılık hareketinde meydana gelen gelişmelerin tetkikine tahsis edilmiştir.

Dr. Dereli kitabının 5. faslında 1961 Anayasasının kabulüyle başhyan devredeki sosyo-politik gelişmeleri ve yeni endüstri münasebetlerini bilhassa mevzuat yönünden ele almakta, 274 ve 275 sayılı «Sendikacılık» ve «Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt» kanunlarını tetkik etmektedir. VI. fasılda yeni mevzuatın endüstri ilişkileri ve sendikalar üzerine olan etkileri araştırılmakta, nihayet VII. fasılda yeni gelişmeler ele alınmaktadır. Yazar kitabının son faslında yine I. fasıldaki teorik çerçeveye atıf yapmakta ve bütün tetkikten elde edilebilecek bazı genel sonuçlar üzerinde durmaktadır.

Dr. Dereli, eserde, teorik ve pratik gayeleri mümkün olduğu kadar eşit dozlar içinde telif etmeye çalışmış görünmektedir. Özellikle çalışmanın belli başlı hipotezleri ile değişkenlerinin izah edildiği birinci fasılda, Columbia Üniversitesinin ünlü sosyoloji profesörü Robert K. Merton'un fonksiyonel tahlil modeli özetlenip başlıca kavramları ortaya konmuş ve incelemenin ana hatları bu teorik çerçeveye oturtulmuştur. Dr. Dereli bu arada Merton'un tahlil şemasında kendi açısından gerekli gördüğü bazı değişiklik ve ilâveler de yapmaktadır. (Bakınız: ss. 20-23, 30-60). Sebepleri yazar

4) Tuna, Orhan; Trade Unions in Turkey; International Labour Review; Vol. XC; No. 5; November, 1964.

tarafından açıklandıktan sonra, mevzuat bir çeşit bağımsız değişken olarak ele alınmakta, özellikle işçi-işveren uyumsuzluklarını halletmeye mâtuf mevzuat (toplu pazarlık mevzuatı dahil) ile sendikacılık mevzuatının, sendikaların faaliyetleri, bünyeleri, üyelik durumları, liderlik ve sendika-içi demokrasi, kamu organları ile ilişkiler ve işyeri seviyesinde işçi-işveren münasebetleri üzerindeki etkileri incelenmektedir. Burada önemli olan mevzuatın sadece hukukî ve soyut bir kavram olarak değil, daha çok mevzuat ile ihdas edilen strüktürler, aksiyonlar ve vetireler olarak düşünölmüş olmasıdır.

Ancak, mevzuat, otomatik olarak her yerde ve her zaman aynı sonuçları veren strüktür ve aksiyonlar yaratmamaktadır. Bir ölkeye ve millete has sosyo-politik ve kültürel şartlar (ki yazar bunları Türkiye bakımından ikinci fasılda özetlemeye çalışmaktadır), mevzuatın söz konusu tâbi değişkenler üzerindeki etkilerine beklenen ve tahmin edilenlerden daha farklı bir şekil verirler. Bir çeşit «determinant» niteliği taşıyan bu kültürel ve sosyo-politik faktörler, Merton'un sistemindeki «structural context» kavramı içine yerleştirilmektedir. «Structural context» in değiştirici etkisi sonucunda mevzuatın «önceden tahmin edilmeyen neticeler» i (unintended-unanticipated consequences) doğar. Bu neticeler, Mertonian anlamda, mevzuatla yaratılmış strüktür ve aksiyonların *gizli* ya da *açık* fonksiyonlarıdır. Söz konusu fonksiyonlar, olumlu (functions) veya olumsuz (dysfunctions) olabilirler. Bu fonksiyonları sendikacılığa özgü çeşitli tâbi değişkenlerle işverenler ve kamu otoriteleri için ayrı ayrı inceleyen yazar, IV. cü, VI. cı ve VII. ci fasılların sonlarında bazı sonuçlara ve geleceğe ait birtakım tahminlere varmaya çalışıyor. Yazara göre, olumsuz fonksiyonların olumlu fonksiyonları aşması halinde, mevzuat değişmesi yönünde bir baskı doğacak ve gerek sendikacılık, gerek sanayi münasebetleri sistemi içindeki çeşitli gurupların «iktidar» durumuna göre söz konusu mevzuat değişmeleri belirli zamanlarda vukúa gelecektir.

Bu yönleriyle Dr. Dereli'nin çalışması daha çok az gelişmiş ölkelerdeki sosyal değişme vâkiasının izahına uyar görünmektedir. Gerçekten, bu ölkelerin sanayileşmesine önderlik eden elitlerin, çok kere Batı'nın gelişmiş ölkelerindeki strüktür ve aksiyon tarzlarını, genellikle hiçbir tâdile tâbi tutmadan kendi ölkelerinde ihdasa teşebbüs etmeleri, yerli kültürün özellikleri ve sosyo-politik şartları dolayısıyla Batı'daki modellerden daha değişik sonuçların ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Yazarın deyimiyle, «yabancı mü-

esseselerin orijinal şekillerine genellikle en iyi şekil nazariyle bakılmakta, ayrıca bunları aynen, hiçbir tâdile tutmadan ithal keyfiyeti, ithal eden devlet bakımından bir çeşit sosyal terakki ve modernizm işareti sayılmaktadır.

Bunun gibi aynen taklit, kolay olduğundan ve çok çeşitli ve karmaşık sosyo-kültürel şartları dikkate alarak gerekli tâdillere gitmek güç bir mahiyet taşıdığından tercih edilmektedir. Ne var ki, determinist bir görüşle, ithal edilen aksiyon tarzları ve struktürlerin sosyo-politik ve kültürel şartlarla bir seri karşılıklı tesiri sonucunda çeşitli sürtünmeler, aksamalar doğacak, bunlar grupların nisbî iktidar durumlarına göre ve bu defa ülkeye has şartları ve ortaya sonradan çıkan faktörleri de dikkate almak zorunda kalacak bazı yeni mevzuat değişmelerini gerektirecektir. Yazar bu vetireyi açık ve gizli fonksiyon ve olumsuz fonksiyonlara dair somut örnekler vermek suretiyle izaha çalışmaktadır. IV. cü faslın sonunda 1960'a kadarki devrede mevzuat -sosyal ve politik bünye karşılıklı tesirinden doğan fonksiyon ve olumsuz fonksiyonlar incelenip ortaya çıkan değişme eğilimlerine temas edilmekte, V. ci fasılda ihdas edilen yeni sınaî münasebetler sisteminin toplu pazarlık ve sendikacılık yönleri tasvirî bir dille açıklandıktan sonra, VI. ci ve VII. ci fasıllarda, bunların, ele alınan tâbi değişkenler açısından doğurduğu ve doğurması muhtemel sonuçları incelenmektedir.

Esere hâkim temlerden birisi de 1947'den bu yana Türk sendikacılığının ve yeni toplu pazarlık sistemimizin Batı'daki gibi «taban» dan yukarıya doğru yönelen baskılar sonucunda bir «evolution» la değil, Türkiye'de daima yenilik hareketlerine önderlik etmiş «aydın-sivil bürokrasi-ordu» üçlüsünün işbirliği ile kurulmuş olmasıdır. Bu görüş esasen yazarın «dış modellerde başarısına ispat etmiş müessese ve aksiyonları aynen ithal etme» eğilimini Türkiye için bir çeşit hareket noktası olarak kabul edişine de uygun düşmektedir. Bununla beraber, yazarın özellikle 1947-1960 arası devrede toplu pazarlık ve grev hakkı için gayret sarfetmiş sendikacılara ve bu arada Türk-İş'e de, -ikinci plânda da olsa- yer verdiği dikkati çekmektedir.

Dr. Dereli'nin Türk sendikacılığını ve toplu münasebetler düzenini özellikle yabancı okurlara tanıtmak amacıyla kaleme aldığı belirttiği böyle bir çalışmada Amerikalı bir sosyologun tahlil şemasına fazlaca yer vermiş olması ilk bakışta yadırganabilir. Ancak burada eserin orijinal şeklinin daha çok akademik gayelerle hazır-

lanmış bir Master tezi olduğu hatırlanmalıdır. Kaldı ki, birinci fasıl dışında, Mertonian izah tarzının IV. cü, VI. cı, VII. ci fasılların sonuna eklenmiş nisbeten kısa paragraflara sıkıştırılmış olması, konunun teorik yönüyle birinci plânda ilgilenmeyen pratisyenler ve teknisyenler için, bir kolaylık teşkil etmektedir. Eser o şekilde kalemeye alınmıştır ki, pratisyen okuyucu teorik izahlara girmese dahi, Türk sendikacılığı ve toplu pazarlık sistemi hakkında çok ayrıntılı ve taze bilgileri kolaylıkla edinebilecektir.

Eser gerçekten Türk sınaî münasebetler sistemi hakkında -en yeni mahkeme içtihatlarından sendikaların bünye ve liderlik meselelerine, toplu pazarlık faaliyetlerine kadar- birçok bilgiyi birarada ihtiva etmektedir. Teorik kavramlardan hareket eden araştırmaların özellikle bu gibi konularda bir bakıma mahzurlu olacağı, yazarın bu kavram ve âletlere uymayan vâkıa ve gelişmeleri yaptığı tahlile dahil etmeme eğilimi göstereceği düşünülebilir. Dr. Dereli'nin çalışmasından her iki gayeyi -özellikle esere esas teşkil eden tez üzerinde gerekli ilâveleri yapmak ve VII. ci faslı tamamen yeni bir bölüm olarak eklemek suretiyle- telif etmeye çalıştığı dikkati çekmektedir. Bununla beraber, yapılan ilâvelerde oldukça ihtiyatlı davranıldığı teorik muhtevâ ve ifadeye zarar verilmemeye çalışıldığı görülmektedir.

Kitabı tanıtmaya çalışan böyle kısa bir yazıda, ele alınmış bütün meseleler hakkında bir fikir vermeye, şüphesiz, imkân yoktur. Ancak, özellikle ilgi çekici konulardan bazılarını belirtmek gerekirse, VI. cı ve VII. ci fasıllarda ele alınıp ayrıntılı bir şekilde işlenen, sendikacılığımızın toplu pazarlık fonksiyonu ile Türk sendikalarının bünyesi ve sendika-içi demokrasi meseleleri zikre değer. Yazar, Türk sendikalarında özellikle Türk-İş tarafından 1960 dan sonra başlatılan merkezleşme faaliyetlerinin niçin istenen ölçüde bir başarıya ulaşamadığını çeşitli açılardan izaha çalıştığı gibi, Türk sendikacılığının merkezleşmeye sahne olan kesimlerinde liderlik ve sendika-içi demokrasi yönünden doğurduğu müşahade edilen mahzurların Michels ve Lipset'in bu konudaki görüşleri açısından çok enteresan bir değerlendirmesini yapmakta (bakınız: ss. 161-163, 206-212) ve sendika liderlerinde doğduğu görülen bu çeşit oligarşik eğilimlerin önlenmesi için bazı teklifler getirmektedir (ss. 229-231).

Eserin 6. cı faslı, 1963 toplu pazarlık, grev-lokavt ve sendikacılık mevzuatımıza dayanılarak, sendikalarımızın bünyesi, faaliyetleri, sendika-içi demokrasi meseleleri gibi konularda daha çok

ileriye mâtuf tahminlere hasredilmiştir. 7. ci fasıl ise, 1964'ü takip eden devrede aynı değişkenler bakımından meydana gelen gelişmelerle yine geleceğe ait bazı tahmin ve tekliflere ayrılmıştır. Yazar, böyle yapmayı her iki faslı tek bir fasıl halinde birleştirebilirdi. Ancak yazarın, esere esas teşkil eden tezin orijinal şekline kısmen olsun sâdik kalmak isteyişi böyle davranmasına sebep olmuş bulunabilir.

Öte yandan, VI. cı fasılda ve nisbeten erken bir tarihte (1964'de) yapılan tahminlerin isâbet derecesi de bu şekilde daha iyi anlaşılacaktır. Özellikle, yazarın, toplu sözleşmenin işveren tarafından ihlâli halinde sendikaya tanınan grev hakkını, yani hak uyuşmazlıklarından doğan grev hakkını, çeşitli politik ve sosyolojik nedenlerle kaldırmak yönünde bir baskı doğacağına ve bu gibi uyuşmazlıkların hallini kazaî organların yetkisine devretmek yönünde bir eğilimin ortaya çıkacağına dair tahminleri, yeni bir tasarıda bu hususda mevcut hükümler dolayısıyla geniş ölçüde gerçekleşmiş bulunmaktadır. Yazar bu konuda başka ülkelerden de örnekler vermekte ve faydalı eleştirmelerde bulunmaktadır. (Bakınız: ss. 144-147, 175, 191, 233).

Ele alınan ilgi çekici meselelerden birisi de, toplu pazarlığın merkezleşmesi ya da mahallî kademede kalması halinde, sendikacılığın gücü, işçi çıkarlarının korunması ve sendika demokrasisi bakımından doğabilecek mahzur ve faydalardır. Yazar, bu konuda Türkiye'deki işkolu-işyeri sözleşmesi dialoguna değinmekte, özellikle Paşabahçe Şişe-Cam işyerindeki olaylardan faydalanarak ilgi çekici bir analiz yapmaktadır. Kendisine göre toplu pazarlığın merkezî ya da ademimerkezî oluşu, optimum bir denge sağlanması meselesidir. Sendikacılığın gücü ve diğer çeşitli ekonomik nedenlerle işkolu seviyesinde toplu pazarlık tercih edilse de, işçi çıkarlarının mahallî seviyede işyerinin icaplarına göre gereken şekilde temsil edilebilmesi için mahallî sendikalara ve şubelere de faaliyet imkânı tanınmalıdır. Bu husus sendikacılığa lider yetiştirecek mahallî kademelerin hayatiyeti, yani sendika-içi demokrasi bakımından da gereklidir. Yazara göre, bu iki gayeyi telif edebilmek için, işkolu seviyesinde ana (tip-master) sözleşmeler yapmalı, ancak mahallî sendikalara da bu ana sözleşmeleri işyerinin şartlarına uydurmak, işyeri icaplarına göre tatbik etmek imkânı sağlanmalıdır. (Bakınız: ss. 186-188, 230-232).

Dr. Dereli, toplu pazarlığın demokratik Batı kültürlerinde tarihî tekâmülle (evolution) geliştiğini kaydetmekte, esas itibarıyla

otoriter ve merkeziyetçi temayüllere sahip Türk kültürünün, politik alandaki demokratik gelişmesine rağmen henüz Batı'daki sanayi demokrasisini sağlamış değer ve davranışlara ulaşmadığını belirtmekte, bu bakımdan da toplu pazarlığın zaman zaman sür-tünme ve gelişmelere yol açabileceğine işaret etmektedir. Bu sebeple, «siyasî iktidarların eğilimlerine de bağlı olarak, grev hakkını kısıtlamak ve toplu pazarlıkla cebri tahkim sistemini telife çalışmak yönünde bazı baskılar doğabilir» demektedir. (Bu konuda, yazar Singapur'un sınaî münasebetler sistemine atıfta bulunmaktadır. ss. 178, 234). Ne var ki, varılan sonuç tamamen pesimist de değildir. Siyasî demokrasi gibi, sanayi demokrasisi de ancak zamanla ve tecrübesi yapılarak öğrenilen bir müessesedir. «Strük-türde meydana getirilen değişmeler, ergeç atitüdlerde ve değer sisteminde de olumlu değişmelere yol açacaktır.»

Ancak gerek eski sistemimizin, gerek 1963 mevzuatımızın sendikalarımıza siyasî faaliyetleri yasaklamış bulunması, yazara göre, realist bir davranış olmamıştır. Bütün az gelişmiş ülkelerde olduğu gibi, memleketimizde de sendikalar, her devirde, kanunî yasağa rağmen, az veya çok ölçüde, siyasî faaliyetlerde bulunmak zorunluluğunu duymuşlardır. 1963 öncesi dönemde, grev hakkının bulunmayışı ve dolayısıyla toplu pazarlığın işlemeyişi karşısında, sendikalarımız daha çok iktidar partilerine hoş görünmek, onlara sağladıkları oy karşılığında işçiler için tâvizler koparmak yoluna gitmişlerdir. Yazar, bunu, yabancı literatürdeki deyişiyle «siyasî manevra» tipi sendikacılık olarak nitelendirmektedir.

1963 sonrası devrede de toplu pazarlığın tek başına yetersiz oluşu dolayısıyla ve «Türk-İş» in partiler-üstü sloganına rağmen, «siyasî manevra» tipi faaliyetlerin kısmen olsun devam ettiği belirtilmektedir. Öte yandan, Disk hareketinin doğuşu üzerinde de durulmakta, bu da ayrı bir «siyasî sendikacılık» çeşidi olarak incelenmektedir. Hukukî hükümlere rağmen «siyasî» sendika faaliyetlerinin varoluşu, yazarın deyişiyle, yine sosyo-politik faktörlerin (Mertonian anlamda «structural context» in) değiştirici etkisi dolayısıyledir.

Ancak, Dr. Dereli'ye göre, «Disk» tipi bir siyasî sendikacılığın Türkiye'deki başarı şansı da fazla görünmemektedir. Yine sosyo-politik ve kültürel bünyeye has bazı tayin-edici faktörler dolayısıyla, özellikle işçi sınıfında bir sınıf şuurunun yokluğu, muhafazakâr temayüller ve daha çok muhafazakâr siyasî partilerle ayniyet (identification) kurma eğilimi, «sosyalist» hareketleri

«komünizm» le bir görme alışkanlığı, v.s., büyük kütlelerin Disk'e bağlanma ihtimalini zayıflatmaktadır. Disk, Türk işçi hareketinin küçük bir kesimini temsil eden bir hareket olarak yaşamaya devam edecek, fakat (sosyo-politik yapıda görünür bir gelecekte önemli bir değişme olmadığı takdirde) büyüyüp kuvvetlenme imkânına muhtemelen sahip olamayacaktır.

Eserin en önemli özelliğini, mevzuatla dış modellerden çeşitli strüktür ve aksiyon tarzlarını ithal ederken, millî kültürel değerlerin ve sosyo-politik faktörlerin varlığını daima gözönünde bulundurma zorunluluğu hususunda verdiği örnekler teşkil etmektedir. Bununla beraber, eserin hukukî yönü sosyo-politik yönüne nazaran daha ağır basar görünmektedir. Ancak memleketimizde Türk kültürel ve sosyal bünyesi üzerinde yapılmış araştırmaların çok hudutlu oluşu, dolayısıyla bu konuda faydalanılabilecek verilerin yetersizliği sebebiyle, bu durumu da tabii karşılamamız gerekmektedir.

Genç bilim adamı Dr. Toker DERELİ'yi bu başarılı araştırmasından dolayı yürekten tebrik ederken, eserin Türk kamu oyuna, özellikle sendikacılara ve resmî organlara hitap eden, sendikacılığın gelişmesinin pratik problemlerine eğilmiş bazı fasıllarını Türkçe neşretmesini dileriz.

Dr. Nusret M. EKİN